

Beregszász református családnevei 1840 és 1895 között

HOMOKI ERIKA–KISS MAGDALÉNA

1. Bevezető

A nevek elemzése révén a nyelvtörténeti és művelődéstörténeti sajátosságok mellett olyan szociográfiai mutatók is feltárhatók, amelyek a név keletkezésének koráról, társadalmáról, etnikai eredetéről, rétegződéséről, migrációs útvonalairól és azok fokáról tanúskodnak. Jelen tanulmányunk célja Beregszász 19. századi családnévanyagának feldolgozása a bennük — a családnévvé váláskor meglévő — funkcionális-szemantikai jegyekre fókuszálva, a református felekezet egyházi anyakönyvének mutatói alapján.

Az összegyűjtött személynévi korpusz elemzésekor N. FODOR JÁNOSnak a kései ómagyar korból származó felső-Tisza-vidéki személynevek nyelvi elemzése (2010) kapcsán használt, HOFFMANN ISTVÁN tipológiáján (2008) alapuló modelljét követjük. Eszerint a névben megjelenő fő névadási motívumok a következők lehetnek: 1. az elnevezett egyéni attribútuma (individuális funkció); 2. az elnevezett kapcsolata egy másik emberrel vagy emberek csoportjával (perszonális funkció); 3. az elnevezett társadalmi szerepe, helyzete, állapota (szociális funkció); 4. a személy viszonya valamely helyhez (lokális funkció); 5. valamely dologgal, körülménnyel való kapcsolat.

2. Beregszász névviselei

Beregszász első lakosai solymások és vadászok voltak, majd a 13. században a bányakitermelés és földművelés révén megváltoztak a munkalehetőségek. Az aranybánya működésével párhuzamosan megindult a szőlőtermesztés is, így a 14. században az Orosz- és Lengyelországgal folytatott kereskedelem eredményeként a polgárság vált domináns réteggé. A gazdasági és társadalmi lendületet az 1566-os krími tatár támadások törtek meg, amikor felgyújtották a várost, a lakosságot pedig elhurcolták. A 17. században Eszterházy Miklós, Bethlen Gábor, később Rákóczi György és Lórántffy Zsuzsánna vette birtokba a várost, a század végére viszont II. Rákóczi Ferenc fejedelemsége alatt a lakosság nagy része elmenekült. Mindezt a 18. század második felében kulturális-gazdasági fellendülés követte, olvasó- és énekegylet, temetkezési társulat alakul, fazekas-takács

egyesület, kerékgyártó és csizmadia ipartársulat, szabó- és cipésztársulat, tímár iparegyesület, kovács–asztalos vegyestársulat, izraelita–magyar egylet, ifjúsági kör, valamint lövész- és borászati egylet kezdi meg működését. A fentebb bemutatott ipari és életmódbeli változások lenyomata figyelhető meg a családnevek alakulásában is.

A gyűjtés levéltári, könyvészeti és egyházi dokumentumokon alapul, amelyek az 1840 és 1895 között élő református felekezetű emberek család- és keresztnéveit tartalmazzák. Alapforrásul a Névmutató a születési anyakönyvekhez 1840–1895 című gyűjtemény szolgált, amely a Beregszászi Református Egyház tulajdonát képezi. A jelzett időintervallumban a város etnikailag nagyrészt egységes település volt, a lakosság jelentősebb részét a polgárság körébe tartozó magyarság alkotta. Az etnikai megoszlás magyar–ruszin viszonylatban az 1880-as népszámlálás időpontjáig nem módosult számottevően; leginkább a jiddis anyanyelvű, oroszországi és galíciai zsidók egyre tömegesebb beköltözése eredményezett jelentős etnikai-vallási arányeltolódást Kárpátalja területén, köztük Beregszász városában. A város és a vármegye viszonylatában tekintve a magyarság arányát, megállapítható, hogy Beregszász lakosságának nagy hányada magyar volt, míg Bereg megyében a ruszinok számbeli fölénye volt jellemző RÉTHEY etnikai térképe alapján (1886).

Beregszászban a reformáció népes gyülekezetet eredményezett, mely a tiszta kálvini irányú reformáció elveit tette magáévá. A magyarországi reformáció két kimagasló alakja lett az itteni reformátusok lelkésze, Radán Balázs és Kálmán-csehi Sánta Márton, akik megkezdték az anyakönyvek vezetését. Ennek köszönhetően 1736-ban Bagaméri Sámuel nyitotta meg a latin nyelvű matrikulát *Tabelarium ecclesiasticum* címen.

A felekezeti arányok alakulását a következő évtizedekben az alábbi táblázat mutatja:

Évszám	Református	Római katolikus	Görögkatolikus	Zsidó
1786	1098	422	169	—
1870 ¹	2814	1531	718	1177

1. táblázat. Felekezeti megoszlások 1786-ban és 1870-ben

3. A magyar családnevek funkcionális-szemantikai elemzése

A református egyházi könyvtárban fennmaradt Névmutató születési anyakönyvekből 1840–1895 című dokumentumban összesen 766 családnév szerepel, amelyek jelentéstani rendszerezését N. FODOR (2010) családnevek funkcionális-szemantikai elemzési modellje szerint mutatjuk be.

¹ RÉTHEY 1886 alapján.

Fontos hangsúlyozni, hogy a családnevek a névtípus örökletességének kialakulása korának viszonyait tükrözik, az akkori névviselő attribútumáról árulkodnak. Később a név már egyszerű címkeként öröklődik, nem feleltethető meg az elnevezettek valóságos tulajdonságainak, csupán az apaági leszármazást jelöli.

3.1. Az elnevezett egyéni attribútuma

Ez az individuális funkció gyakran jelenik meg már a legkorábbi a névadásban. A névadásnak bizonyára ez az egyik legősibb formája, amely számos tájszó vagy már kihalt lexéma emlékét őrzi.

3.1.1. Tulajdonság

Külső (testi) tulajdonság. A látható, külső megkülönböztető jegy általi denotáció alapja, hogy a személynévül adott tulajdonság jellemezte viselőjét, illetve a névadó azt kívánta, hogy a tulajdonság idéződjön fel a név viselőjében (B. GERGELY 1981: 65). Ezek a nevek a *Balogh* 'balkezes', *Birta* 'erős', *Deli, Fejes* 'a fej jellemző alakja vagy mérete', *Fekete, Hájjas, Hosszú, Kis(s), Kopasz, Kormos* 'sötét bőrű', *Nagy, Szarka, Szopó, Szőke, Szűk, Tar, Veres/Vörös, Vékony, Zsiros*. Ez a motívum 21 családnévben fordul elő, 2,7%-át alkotva a gyűjtésnek.

Belső (lelki) tulajdonság. A név utalhatott a névviselő valamilyen adottságára, annak hiányára, szokására. A mai nevek jelentős részét alkotja a születéskor kapott predesztinációs vagy kívánságnév, amellyel az újszülöttnak valamilyen jó tulajdonságot szeretnének a neve révén megadni, esetleg kívánni. Ide tartoznak olyan alakulatok is, amelyek ragadványnévből vagy felnőttkorban alakultak ki a névviselő jelleme alapján, így közvetlenül válhatott családnévvé. A vizsgált nevek körében ebbe a csoportba sorolhatók az *Angalét* 'ácsorgó, lebzselő, lassú' (ÚMTsz.), *Bornemissza* 'bort(nem)ivó', *Éles* 'eszes vagy támadó, durva', *Hadar, Hamar* 'gyors', *Peres* 'vitázó', *Siket, Siró, Szarka* 'tolvaj', *Szenyves, Tompa, Víg, Vas* 'erős'. A *Szarka* családnév nem közvetlenül, hanem metaforikusan fejez ki belső tulajdonságot. A belső tulajdonságra utaló nevek száma összesen 40, arányuk 5,2%.

3.1.2. Szavajárás

Valószínűleg egyes személyek gyakran emlegettek egy bizonyos szófordulatot, ami idővel meghatározó és egyben megkülönböztető jegyükké vált. A kezdetben ragadványnévként, esetleg gúnynévként adott nevek egy részéből később családnév is válhatott, mint a *Hé* és a *Várjon*. A teljes névanyagban összesen ez a 2 név tartozik ide, ami 0,2%-os arányt jelent.

3.2. Az elnevezett kapcsolata egy másik emberrel vagy embercsoporttal

3.2.1. Rokoni kapcsolat

Közvetlen leszármazás. A személyes funkciójú családnevekben igen gyakran az apa neve áll önmagában, vagy teljes alakban (alapnévi formában), illetve becézett formában. Ezeknek nagyobb része középkori vagy kora újkori egyházi

keresztnev, amiből arra is következtethetünk, hogy családnévvé válásuk előtt elterjedt és divatos keresztnevek lehettek. A pusztai keresztnevi eredetű családnevek nagy része az apa nevéből alakult, és latin nyelvű oklevélszövegekben jelent meg először, például *Simon filius Nicolai* 'Miklós fia Simon' alakban. A vizsgált családnevek között 51 olyan pusztai személynévi eredetű forma található, melyek a személynév alapalakjából jöttek létre (6,6%): *Ábrahám, Balázs, Barabás, Bálint, Bán, Boldizsár, Buda, Dávid, Demeter, Demjén, Elek, Fábian, Fülöp, Gábor, Gál, Gáspár, György, Imre, Illés, Iván, Izsák, Jakab, Jónás, Kázmér, Kelemen, Kósa, László, Lőrinc, Lukács, Márton, Máté, Mátyás, Miklós, Orbán, Osvát, Pál, Péter, Pongrác, Sándor, Sebestyén, Simon, Tárkány, Vince*.

A becenévből alakult családnevek aránya még nagyobb: 63 név (8,2%). Az itt előforduló szuffixumok az *-a/-e* (*Anda, Balla, Benda, Bede, Jene*), az *-us* (*Ádus, Babus[ka], Márkus*), az *-ó/-ő* (*Badó, Bedő, Dezső, Frankó, Gerő, Hergó, Kató*), az *-i* (*Géczi, Gazsi, Tári*), az *-ik* (*Antalik, Kozic, Jóczik*), az *-is* (*Bónis, Fóris*), a *-csik* (*Bencsik*), a *-ka/-ke/-kó* (*Janka, Györke, Balkó, Borkó, Sankó, Katkó*) stb.

Az apanévi nevek esetenként nem könnyen választhatók el a helynévi eredetű nevektől, ha a történeti források nem követik a családnevek kialakulását és változási állomásait. A nevekben szereplő *-i* végződés egyaránt visszavezethető birtokjelre' vagy az 'onnan/oda való' jelentésű képzőre. A *Márki* például utalhatott Márk nevű személy fiára, leszármazottjára, de a személynévből településnév is alakulhatott, s így a családnév eredetre, származási helyre is vonatkozhatott (CsnE., ÚCsnT.). Összesen 10 ilyen típusú név szerepel a regiszterben, amely a névállomány 1,3%-át képezi: *Andrássy, Baksay, Balászi, Báni, Ferenci, Károlyi, Lenkei, Márki, Sárjai, Tamási*.

Az apanévből keletkezett *-fi* 'fia' utótagú családnév kezdetben az egyenesági rokonságot jelölte, és főként a nemességre volt jellemző. Ez a névtípus két adatban szerepel: a *Bekfi* és *Egyedfi* családnév esetében (0,2%-os előfordulási ráta).

Rokonsági viszony. Családon belüli viszonyokra utal az *Asszony* és a *Vej* családnév. A két név 0,2%-át alkotja a teljes névanyagnak.

3.2.2. Néppel, népcsoporttal való kapcsolat. A lakosság mozgására utalnak a népnévből alakult családnevek is, amelyek sokféleképpen születhettek. Ez a névtípus a 14–15. században alakult, s az akkori használt népneveket tükrözi. A népnévi családnév ugyanakkor nem mindig jelölt más ajkú lakost: utalhatnak ezek a családnevek a származási helyre, a régebbi lakóhely népi környezetére is, kereskedelmi vagy más jellegű békés, esetleg ellenséges kapcsolatra, vagy akár csak arra, hogy az illető olyan típusú öltözetet viselt, ismerte a nyelvet vagy arról a vidékről származott. Az sem zárható ki, hogy a középkori polgárság vagy az iparosok főleg idegen ajkúak voltak.

Összesen 218 név tartozik ide, ami a névanyag számottevő hányada, 28,4%-a: *Cseh, Horváth, Kozák, Kun, Lengyel, Magyar, Oláh, Orosz, Rácz, Szász, Székely,*

Tatár, Tóth, Török. A nevek szemantikai tartalma ugyanakkor nem minden esetben egyértelmű. A *Tóti(h)* név nem feltétlenül szlovák származásra utal, hiszen a honfoglalás kora körül még szláv népet jelentett, s csak a 18. századra szűkült a szlovák nép jelölésére. A *Török* családnév a névanyagunkban népnévből, de apanévből is magyarázható. A *türk* 'erő' lexéma átvétel az egyik csuvasos török nyelvből, és valószínűleg a kazárok megnevezése volt, de ugyanezt a szót kezdték használni az oszmán-törökökre is a 14. századtól. A szó ugyanakkor *Turk, Turc, Turch, Turek* formában személynévként is korán használatban volt. A *török* szó ragadványnévvé is válhatott a török hódoltság idején, ha török nemzetiségű egyén leszármazottja kapta, de áruzóvá lett magyar ember is stigmatizálódhatott e névadás által. A *Magyar* valószínűleg eredetileg nemzetiségi vagy székely területen lakó egyén neve lehetett, és abban a távoli régióban jött létre, ahol a névnek megkülönböztető ereje volt. Elterjedése Kárpátalján és Erdélyben gyakoribb (CsnE.).

3.3. Az elnevezett társadalmi szerepe, helyzete, állapota

3.3.1. Foglalkozás, tevékenység. Népes típust képviselnek a szociális funkciójú nevek, hiszen a megkülönböztetés egyik gyakori módja, amikor foglalkozásuk alapján különítik el az embereket egymástól. Ez a névtípus jobbagyság és a polgárság körében volt leginkább elterjedt, és a 14–16. századi társadalmi munkamegosztást tükrözi. A legtöbb ide tartozó családnév az iparos és kézműves mesterségek nevéből származik. 28 név tartozik ebbe a kategóriába (3,6%-a a névanyagnak).

A gyűjtögető, halász, vadász életforma foglalkozásai és azok szimbólumai jelennek meg az ősfoglalkozásokat jelölő nevekben:² *Halász, Madarász*. Az állattenyésztéssel, pásztorkodással függnek össze: a *Bacsó* 'juhász', *Birgány, Galambos, Gulyás, Juhász, Kecskés, Méhész, Pásztor* (1,5%). A növénytermesztés és különféle mezőgazdasági foglalkozásra, borászatra utaló nevek a névanyagban: *Boros, Kertész, Kerülő* 'erdőkerülő, szőlőkerülő'. Az élelmiszerkészítéshez kapcsolódó nevek: *Mészár, Mészáros, Molnár, Sütő, Szakács*.

Mivel a céhek megkövetelték annak a céh nevének a föltüntetését a név mellett, amelyhez tartozott az illető, igen gyakorivá vált minden céhes foglalkozást jelentő családnév. Az iparos, régi céhes mesterségek közül fémmegmunkálásra utal a *Csiszár, Fazekas, Kovács, Lakatos*, famegmunkálással kapcsolatos a *Bodnár, Kádár, Kerekes, Rostás*, textil- vagy bőrfeldolgozást jelöl a *Kallós, Szabó, Szijártó Takács, Irhás, Szücs, Varga*, a bányászipar emlékét őrzi a *Bányász* családnév. Foglalkozásnévi eredetű családnév még a névanyagunkban a *Szappanos*,

² A típusba sorolás folyamán alapvetően HAJDÚ MIHÁLY felosztását követjük (CsnE.), amely megkülönbözteti az ősfoglalkozás, állattenyésztés, növénytermesztés, céhes mesterségek, katonaléttel kapcsolatos nevek osztályát.

Borbély, valamint a *Csatlós*, ez utóbbi alapjául az 'urát lovon vagy kocsin kísérő inas, szolgál' jelentésű szó szolgált.

Egyes családnevekben mára már elfelejtett, kihalt mesterség neve rejlik. A *Mónus* alapja a végső soron latin eredetű *mola* 'malom', mely óélszláv közvetítéssel került a magyarba *molín* formába, ehhez járult az -s foglalkozásnévképző, s az így létrejött foglalkozásnév 'malmos, malomtulajdonos vagy molnár' egyes nyelvjárásokban *mónus* alakban volt használatos (CsnE.). A *Seres*-ben a 'sört főző, áruló' foglalkozási vagy 'sört kedvelő' jelentésű szó rejlik (CsnE.).

A személy, áru vagy üzenet szállításával kapcsolatos nevek: *Kocsis*, *Révész*. Néhány, katonaelettel kapcsolatos szó fedezhető fel egyes családnevekben, amelyekhez hozzátartoztak a különféle rangokon és felszereléseken kívül a régi hadseregek zenészei, akik indulóikkal növelték a katonák lelkesedését. A *Dudás*, *Hajdú*, *Hegedűs*, *Huszár*, *Katona*, *Puskás*, *Sipos*, *Vitéz*, *Zsoldos* nevek névállománybeli aránya 1,1%-át alkotják.

3.3.2. Társadalmi helyzet, tisztség. Sokszor azt is nehéz rekonstruálni, hogy miben különbözött a tisztség és a foglalkozás fogalma, például a *biró* lehet foglalkozás, hivatás vagy csak ideiglenes tisztség (CsnE.). Egy másik érdekes tény, hogy a *Király* név viselője sohasem volt király, hanem ragadványnévként, esetleg gúnynévként maradhatott fenn. Vagyoni jellegre, születési kiváltságra utal a *Nemes* és *Palotás* név, aminek ellentétéként jelenik meg a *Kódus*, *Pór* és a ragadvány jellegű *Tolvaj* adat. Tisztségnév a *Mester*, *Bakó*, *Barát*, *Bíró*, *Deák/Diák*, *Doktor*, *Dékán/Dékány*, *Kántor*, *Literáti*, *Pap(p)*, *Úr*, *Vajda*. A 18 ilyen típusú név a korpusz 2,3%-át alkotja.

3.3.3. Vagyoni helyzet. Elképzelhető, hogy a névadó közösség az anyagi helyzet alapján hozott létre ragadványneveket, de akár ilyen kívánságnevet is adhattak a megszülető gyermeknek. A *Gazdag*, *Pazar*, *Pénzes* nevek a teljes névanyag 0,3%-át alkotják.

3.4. A személy viszonya valamely helyhez

Gyakoriak a lokális funkciójú nevek, amelyek az ősök származási helyének nevéből alakult formák. A nemességnél a nemzetségbirtok magánbirtokká válása tette szükségessé a név állandóságát, míg a jobbágyságnál az úrbérestelek jogának biztosítása. Ennek köszönhetően olyan helységek nevei is megőrződtek, amelyek azóta már nem léteznek, vagy mára már megváltozott a nevük. A nemeseknél a birtok nevét jelöli, a jobbágyoknál a származási helyükre utal, amiből következtetni lehet a migráció irányára. Az esetek jelentős részében a helynév formáns nélkül vált családnevévé (a helynév azonban személynévé is válhatott, ami azután apanévként is családnevesülhetett): *Ábrány*, *Bacsár*, *Bakura*, *Géca*, *Haga*, *Kálló*, *Kollát*, *Kónya*, *Korlát*, *Kör*, *Landor*, *Mező*, *Nyeste*, *Nyíri*. 22 név tartozik ide, a névkorpusz 2,8%-a.

A beregszászi családnévrendszerben a legnagyobb elemszámú alcsoportot az *-i* képzős településnévi alaptagú családnevek alkotják. Az *-i* képzős alakulat leginkább város, község, falu nevéből keletkezett személynév, de előfordul törzsnévből vagy patrocíniumi, védőszentről keletkezett előnév is. Településnévi, tájnévi eredetű például az *Almási, Baranyai, Bárdóczi, Bácsi, Bihari, Gyarmati, Lőcsei, Lövei, Majtényi, Sárközi, Szakmári, Szalontai, Szatmári, Szécsényi, Szécsi, Szegedi, Szenczi, Szendrei, Szentesi, Szentlelki, Szentpéteri* stb. Összesen 178 név tartozik ebbe a csoportba, 23,2%-os részaránnyal. Ha az új lakóhelyére távoli településről jött az illető, akkor a tájegységről, megyéről, vidékről nevezték el őt, amit az *Erdélyi, Somogyi, Szilágyi* formák őriznek 0,3%-os arányban. Falurész-névre utaló adat csupán egy van, a *Vég* név, ami talán a 'valaminek a befejező része, széle' jelentésű *vég(e)* szavunkból származik. Családnévként azok kapták meg, akik a szélső, utolsó házakban, a település végén laktak. Mivel az északkeleti régió sajátossága az íző nyelvjárás, azt is figyelembe kell vennünk, hogy az eredeti forma *Víg* is lehetett, ami a fenti szemantikai jegyet is magán viselheti vagy akár tulajdonságra utaló melléknév is lehet (CsnE.).

3.5. Dologgal, körülménnyel való kapcsolat

Egyes családnevekben az alapszó a mesterség eszközt, eredményét jelöli, így válnak ezek a tárgynevek a névadás indítékául, mintegy metaforikus elnevezésekké, amelyek személynévben realizálódnak, pl. *Botos, Csákány, Fésüs/Fü-süs, Kota, Síp, Sinór, Sulyok*. Talán ide sorolható a *Csigás* családnév, ami csigás kútra vagy csigás területre is utalhat egyaránt. A *Kázup* név a magyar szókincsből kihalt *kázup* 'fahéjból készült kosár' (ÚMTsz.) szavunkat örökíti meg, amely a területen használatban volt. A csoport névanyag 0,9%-át alkotja.

3.6. Bizonytalan eredetű nevek

A nevek 5%-ában több lehetséges névadási motívum is számításba vehető. A *Szeles* esetében a régi helyesírás bizonytalansága következtében két névformával is számolhatunk. Egyrészt alakulhatott a 'nagy kiterjedésű, hatalmas, vaskos, zömök' jelentésű *széles* szóból, amely családnévként mindenképp külső tulajdonságra utalhat, amely lehet 'széles homlok, arc, váll, mell; vaskos, zömök alkat, termet'. Másrészt a *szeles* szónak korán, már a 15. században megjelent a 'szeleburdi, meggondolatlan, megfontolatlanul cselekvő, nyugtalan' jelentése, s ez is figyelembe vehető a ragadványnevek, családnevek kialakulásakor (CsnE.). A *Forró* családnév tulajdonságra utaló vagy apanévi eredetű, magyar családnév, vö. 'lázás beteg', 'heves, szenvedélyes vérmérsékletű', de a vizsgált szó számos településnévben is szerepel (pl. *Forró, Forrószeg, Forrófalva*), így akár helynévi eredetre is visszavezethető. A *Fuló* az 'úszni nem tudó' jelentéshez közel áll ugyan, de már 1325-től adatolható a *Fulo* családnév, amely északkeleti földbir-tokos család neve volt (FNESz.). A *Karmazsin* név utalhat színre, az égővörös

festékanyagra, amit az ókorban kermespajzstetű (*coccus ilicis*) testéből és tojásából készítettek, és értékes anyagok, fonalak, ruhák festéséhez használtak. Az ÚMTsz.-ben 'a lábszár felől levő hús (a marhánál)' jelentésben jelenik meg Gömör megyéből származó adat szerint.

A *Hölgyi* családnév esetében a köznévi előzmény 'nő, menyasszony, feleség' és 'hermelin' (TESz.) jelentései mellett az ezekből alakult helynevekkel is számolhatunk közvetlen előzményül: pl. *Hölgykő* (FNESz.), *Hölgy* (KMHsz.), *Hölgytelek/Hölgytelke* (KMHsz.). A *Fodor* név két teljesen különböző jelentésre is utalhat, így a magyar *fodor* 'göndör haj, ráncos ruha' közszóából közvetlenül vált családnévvé, ugyanakkor a görög eredetű *Feodor(osz)* 'Isten adománya' jelentésű keresztnév *Feodor* ~ *Fodor* alakváltozata (CsnE.).

3.7. Összegzés

A 19. századi beregszászi családnevek eredeti funkcionális-szemantikai tartalmát tekintve a teljes névanyag 35,7%-át alkotják a szociális funkcióra utaló családnevek. Arányaiban ezt követi a lokális viszonyra utaló nevek csoportja: a nevek viszonylag magas aránya (27,2%) jelzi az etnikai csoportok magas fluktuációs hányadát, amely az évszázadok alatt nyomot hagyott a személynévanyagban is. Kevésbé jellemző a perszonális funkciójú nevek elterjedése (16,5%). Még csekélyebb számban fordulnak elő individuális funkciójú nevek, amelyek különböző attribútumokat fejeznek ki (8,1%), s ezen belül a külső, fizikai jegyekre utaló nevek aránya kisebb, mint a belső tulajdonságokat kifejezőké. A valamilyen dologgal, eseménnyel kapcsolatos nevek 0,9%-os aránya képviseli a vizsgált családnevek legkisebb csoportját.

4. Idegen eredetű nevek

A történelem folyamán végbemenő etnikai változások elsősorban telepítések eredményei, amely a város nevében is megőrződött. Az idegen eredetű családnevek elkülönítése a névadás nyelvspecifikus lexikális-morfológiai és keletkezés-történeti megoldásokkal történik. A névadás a különböző nyelvek esetében is hasonló szemlélet alapján valósul meg, a nyelvspecifikus vonások főként a főbb kategóriák aránybeli eltéréseiben mutatkozhatnak meg (N. FODOR 2010: 91). A legtöbb ilyen idegen eredetű név a szláv nyelvekből, valamint a németből származik. A környező településeken szlovákok, ukránok, ruszinok éltek évszázadokon át, és Kárpátalján napjainkban is közel 40 nemzetiség él egymás mellett.

Az idegen nevek száma 80, amelynek aránya az egész névállományhoz viszonyítva 9,1%. Ezen belül a szláv nevek száma magasabb, ami az etnográfiai és földrajzi meghatározottsággal egyenesen arányos (44 szláv eredetű név, a teljes névanyag 5,7%-a), azonban — amint azt a város neve alapján várható — a német eredetű nevek is felbukkannak a névanyagban: 24 név (3,1%). Ezek mellett két román eredetű családnevet találunk, így a magyar nevek 89,6%-a jelentős

főlényt élvez az idegen nevek (9,1%) és az ismeretlen nevek (1,3%) arányával szemben.

4.1. Szláv eredetű családnevek

Leíró jellegűek a következő nevek: *Csernát* < *csern* 'fekete', *Dobre* < *dobr* 'jó'. A vizsgált névanyagban kívánságnevek (*Tverd* 'kemény', *Boj* 'gazdag'), metaforikus (*Volk* 'farkas', *Volcsok* 'farkaskölyök'), illetve a születés körülményeire utaló nevek (*Iszton* 'elcsigáz', *Tomil* 'kínoz', *Bazsen* 'nagyon kívánt', *Zsdan* 'várt', *Nyezsdan* 'nem várt') is szerepelnek.

A beregszászi szláv családnevek túlnyomó része apanévi eredetű, pl. *Bozsár*, *Mojszin*. A szláv eredetű családnevek körében is gyakori a becéző- vagy kicsinyítő képzős alakok, illetve a *-ka/-ko*, *-ik*, *-csik*, *-ák*, *-us* stb. névelem használata (HAJDÚ 2003: 287): *Bahus* (a szlovák, esetleg cseh *Bohuslav*, *Bohumil* -*uš* képzős alakja), *Csulák* 'dézsa, hordó', *Holik* 'kopasz, meztelen', *Hudák* 'muzsikus, zenész', *Kuplincsák* 'vásároló', *Morávcsik* 'morvarozági', *Mrozek* 'dér, fagy', *Sztojka* (*Stoica* < *Stoia* déli szláv szn. átvétele), *Tvaroska* 'túr' (MIZSER Lex.). Emellett leggyakrabban az *-ics*, *-ovics* patronimikumképző fordul elő a családnevekben (MIZSER 2005: 39), pl. *Csomakovics*, *Kiszelovics*, *Kontratovics*, *Szencsovics*, *Leskovics*, *Moskovicz*, *Novakovik*.

Helységnévből képzett családnevek jöttek létre a szláv *-szk/-ck* (*-szki/-cki*) képzővel, pl. *Borsicski*, *Kameniczky*, *Kaskóczki*, *Katinszky*, *Kendereczki*, *Kurovicski*, *Jáhorszki*, *Lehoczki*, *Matasovicski*, *Pobránszky*, *Tabakovszky*, *Wosztrovicski*, *Záborszki*, *Zatureczki*.

4.2. Német eredetű nevek

A 18. századtól jelentős mértékű német betelepítés történt Bereg megyébe, elsősorban a Schönborn család birtokába került munkácsi uradalom területén, de a megye városaiba is költöztek német hivatalnokok, polgárok, katonák. Ez nyomot hagyott a beregszászi családnévanyagban is. A német eredetű családnevek csoportjába 24 név (3,1%) tartozik, amiknek tekintélyes része foglalkozásnévből keletkezett: *Becher* 'pék' (BRECHENMACHER 1: 89), *Henter* 'mészáros' (MIZSER Lex.), *Hézszer* 'törvényszolga, poroszló' (GOTTSCHALD 317), *Müller* 'molnár' (BAHLOW 349), *Schmidt* 'kovács' (BAHLOW 461-2), *Schnitzer* 'fafaragó' (BAHLOW 464), *Spiller* 'orsóképző' (BAHLOW 492), *Zoll* 'vám' (BRECHENMACHER 2: 865). Talán ide sorolható a *Neuwirth* 'földesúr, új gazda' (*Neuwirt*, BAHLOW 356) családnév is. A *Sótér* < *Shotter* többféle foglalkozással kapcsolatba hozható: 1. 'skót', azaz a középkori kulturális értelmezésben vándorkereskedő; 2. 'sajt' vagy 'zsenedice, savóból készített levesféle'; 3. 'fafeldolgozó, fafaragó, teknővájó'. A családnév esetleg településnévi előzményű is lehet, vö. *Sótér*, *Zsótér* (HAJDÚ 2003).

A foglalkozásnévi eredetű nevek mellett a másik jelentős csoportot a származási helyre utaló nevek alkotják, pl. *Döller* (BAHLOW 98), *Linner* (BAHLOW 318), *Ritzdorfer* (*Ritzendorfer*, BRECHENMACHER 2: 419), *Greizinger* (BRECHENMACHER 1: 589), *Prill* (BAHLOW 395), *Zwick* (BRECHENMACHER 2: 876), *Kéler* (*Kehl* hn. BAHLOW 275). Személynévből keletkezett az *Iring* (BAHLOW 259) és a *Lénert* (BAHLOW 310) családnév.

Külső tulajdonságra utal a *Schwarzer* 'fekete' (BAHLOW 473) és a *Lang* 'hosszú' (BAHLOW 307), családi kapcsolatra a *Hitter* (*Hütter* 'gyám', BRECHENMACHER 1: 762). A *Fuchs* családnév az alnémet *Voß* 'róka' szó származéka (BAHLOW 151), s metaforikus névként (olyan vörös vagy olyan ravasz, mint a róka) vált családnévvé. További érdekessége, hogy a magyar névkincsben a 18. századi telepítések után lett igen gyakori, és ezt nevet a 19. században sokan magyarosítottak *Róka*, *Rókai*, *Rókási*; *Faludi*, *Faragó*, *Feledi*, *Felhő*, *Fodor*, *Földes* névre.

4.3. Román eredetű nevek

MIZSER LAJOS román eredetűnek tekinti a *Pum* családnevet, vö. rom. *pumn* 'ököl, marok' fn. (MIZSER Lex, IORDAN 382), szintén ide tartozik a *Burgyán* (*Burdeanu*, IORDAN 89) is.

4.4. Ismeretlen eredetű nevek

A nevek egy részének (10 név, 1,3%) nem sikerült meghatározni az eredetét, ezek többnyire egyszer fordulnak elő az anyakönyvben: *Badak*, *Bakajsza*, *Bvánér*, *Czebely*, *Czipot*, *Dobne*, *Grena*, *Háda*, *Kupor*, *Tonte*.

5. A családnévállomány gyakorisági sorrendje

A 766 családnevet 5710 személy névadata szolgáltatta, amely a történelem sodrában és a különféle etnikumok együttéléséből fakadóan rendkívül változatos képet mutat. 172 név csupán egyszer szerepel az anyakönyvi jegyzékben, pl. *Apostol*, *Ábrahám*, *Bakajsza*, *Bótrágyi*, *Egyedfi*, *Erdélyi*, *Hadar*, *Hankóczi*, *Harapka*, *Siket*, *Singula*, *Sip*, *Szanyi*, *Szécsényi*, *Szegedi*, *Temesvári*, *Tordai*, *Turda*, *Ur*, *Várjon*, *Vekerdi*, *Zaturecki*, *Zoll*, *Zwick*, *Zsoldos*.

A legelterjedtebb családnév a *Lőrinc(z)* 221 előfordulással, ami a teljes korpusz 3,8%-át alkotja; ezt követi csökkenő sorrendben a *Szabó*, *Tót(h)*, *Nagy*, *Kovács* (~ *Kováts*), *Varga*, *Lengyel*, *Cseh*, *Kis(s)*, *Debreceni*. Amennyiben Beregszász leggyakoribb családneveit összevetjük Bereg megye további 20 településének névanyagával, egyezést találunk a *Kovács*, *Nagy*, *Szabó*, *Tóth*, *Kiss*, *Varga* esetében, de az urbánus névviselet kevésbé jellemző a kisebb településeken elterjedt további nevekre, mint a *Balogh*, *Simon*, *Horváth*, *Bíró*, *Gál*, *Lakatos*, *Veres* stb. Az országszerzte is sűrűn használt nevek mellett csak a *Kósa* és a *Ködöböz* feltűnő gyakoriságú a határ mindkét oldalán (MIZSER 2005: 40).

6. Összegzés

A vizsgált családnévanyag összesen 5710 névviselő 766 családnevét öleli fel, s felsorakoztatja a Beregszászban a 19. század második felében meglévő családnév típusokat, előfordulási gyakoriságukat és megterheltségüket. A korszakban a magyar családnevek dominanciája mutatható ki, a jóval kisebb arányban szereplő szláv, német és román családnevek mellett. Ez a névanyag — bizonyos keretek között — etnikai, gazdasági és politikai viszonyok lenyomataként is értelmezhető. A sokszínű névanyag további alakulása is tanulságos lehet ebben a régióban, ezért a továbbiakban érdemesnek látszik olyan diakrón vizsgálatokat végezni, amelyek nyomon követik a magyar családnevek alakulását, feltárva az asszimilációs tendenciák sebességét névszociológiai szempontból.

Irodalom

- BAHLOW, HANS 1972. *Deutsches Namenlexikon*. Frankfurt, Suhrkamp Verlag.
- BRECHENMACHER, JOSEF KARLMANN 1936. *Deutsche Sippennamen 1–2*. Görlitz, C.A. Starke.
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1988.
- N. FODOR JÁNOS 2008. A magyar családnevek új szempontú rendszerezési lehetőségéről. *Magyar Nyelv 104*: 286–305.
- N. FODOR JÁNOS 2010. *Személynevek rendszere az ómagyar korban. A Felső-Tisza-vidék személyneveinek nyelvi elemzése (1401–1526)*. Magyar Névtani Értekezések 2. Budapest, ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet.
- N. FODOR JÁNOS 2012. A természetes személynévadásról. *Magyar Nyelvjárások 50*: 37–50.
- B. GERGELY PIROSKA 1981. *A kalotaszegi magyar családnevek rendszertani és funkcionális vizsgálata*. Nyelvtudományi Értekezések 108. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2008. A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások 46*: 5–20.
- IORDAN, IORGU 1983. *Dicționar al numelor de familie românești*. Bukarest, Editura Științifică și Enciclopedică.
- KMHsz. 1. = HOFFMANN ISTVÁN szerk., *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. 1. Abauj–Congrád vármegye*. A Magyar Névtanár Társaság Kiadványai. 10. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- MIZSER LAJOS 2005. Bereg megyei családnévvizsgálatok. *Névtani Értesítő 27*: 39–43.
- MIZSER Lex. é. n. *Bereg megyei családnévlexikon*. Kézirat.

- Névmutató a születési anyakönyvekhez 1840–1895.* Beregszászi Református Egyház.
- RÉTHEY FERENC 1886. *A magyar szent korona országainak ethnographiai térképe az 1880-ik évi népszámlálás adatai alapján.* Budapest, Posner Károly Lajos és Fia Térképészeti Intézmény.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1984.
- ÚCsnT. = HAJDÚ MIHÁLY 2012. *Újmagyarkori családneveink tára XVIII–XXI. század. 1. Adatok.* Budapest, Szerzői kiadás.
- ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA főszerk., *Új magyar tájszótár 1–5.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979–2010.

Family names of Beregszász between 1840 and 1895

The study provides a functional-semantic analysis of 19th century family names in Beregszász. The most important functional categories are 1. the name refers to the individual attribute of the person, 2. the name refers to the relationship to another person or group of people, 3. reference to the person's social role, position, or status, 4. reference to the relationship to a specific place, and 5. reference to relationship to a thing or circumstance.

Keywords: family names, functional-semantic classification

Homoki Erika

ORCID: 0000-0002-4391-297X

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

homoki.erika@uni-eszterhazy.hu

Kiss Magdaléna

ORCID: 0000-0001-5164-826X

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

kiss.magdalena@uni-eszterhazy.hu